

FRANE PETRIĆ O PRINCIPIMA HISTORIJSKOG ISTRAŽIVANJA IZ PERSPEKTIVE PROBLEMATIČKE POVIJESTI

Heda Festini

Glavni zadatak suvremene metodologije historiografije je ispitivanje pretpostavki koje su u osnovi povijesne naracije, pa se kritički preispituju kategorije kojima se implicitno služi u povijesnom suđenju i eksplanaciji, kao i načini argumentacije pomoću kojih se podupiru ili uspostavljaju povijesni zaključci. Stoga takva metodologija historiografije ima malo dodirnih točaka sa spekulativnom filozofijom povijesti, a logički se nastavlja na iluminizam koji je svoje poticajne izvore imao u humanističkom i renesansnom historicizmu. Po takvom pristupu povijest se ne tretira više kao rezultat neke povijesne neizbježnosti, nego se razmatra u čitavom njezinom problematičnom značenju.

Kao dosljedni renesansni mislilac Franjo Petrić interpretira povijest u njezinom problematičnom značenju, a principi historiografskog istraživanja za kojima je tragao u djelu *Della historia delle dialoghi* (Deset dijaloga o povijesti, 1560) i danas predstavljaju zanimljivo, pa čak i instruktivno štivo.

Inače Petrić, zapravo, ne voli povijest niti ga ona zanima iz političkih razloga kao njegove neposredne prethodnike Machiavelija i Guicciardinija. Ponavljajući misao svojega prvog učitelja Platona, da su čovjeka stvorili bogovi radi igre i da bi im usporedba s ljudskom bijedom uvećala vlastite radosti, Petrić prihvaća da je povijest puna ljudskih tragedija, nesreća i nedaća i da je zato ne voli ni čitati (Deveti dijalog). Premda slično Machiavelliju misli da ne treba čitati povijest iz kontemplativnih pobuda, nego se treba povijesne lekcije konvertirati u vlastito djelovanje, ipak takav zahtjev za permanentnom povijesnom osmišljenošću, nema ništa zajedničkoga s Machiavellijevim pozivom na pozitivnu rekonstrukciju političkog jedinstva tadašnjih talijanskih gradova.

Petrić, u stvari, vodi razgovore o povijesti da bi došao do principa valjane povijesne naracije i što sam kaže u proslavu: »U dija-

lozima se nalazi sve raspravljeno i riješeno što pripada povijesti, pisanju o njoj, promatranju» (str. 2), tj. njegov je interes upravo onaj koji bismo danas nazvali metodološkim interesom za historiografiju, pa je on u tom pogledu sasvim originalan mislilac, što će se ovdje nastojati pokazati.

1. POVIJEST KAO PROBLEMATIČNOST

Humanistički i renesansni mislioci borili su se za autonomiju čovjeka i obnovom čovjeka i njegova svijeta vraćanjem u sklop prirode, otkrili su njihovo povijesno značenje. U nastojanjima da se emancipiraju od ideologije Srednjeg vijeka, posegnuli su za klasičnim znanjima čiju su autentičnost mogli osigurati samo originalni tekstovi: prema tome, to je doba *par excellence*, prva povijesno dimenzionirana rekapitulacija klasične kulture i samo tako je razumljivo tadašnje zalaganje za elokvenciju, na koji se način branio izvorni klasični jezik kao *topos* izvornog klasičnog znanja, a istovremeno je to bio i prvi pokušaj odnosa prema prošlosti u skladu s povijesnom perspektivom koja omogućuje da se preuzimanje kulturnog nasljedstva ne shvati kao puk o ponavljanje, nego kao nastavak. Prvi puta u povijesti kulture čovjeka povijest kao problematičnost zbivanja postaje mogućim shvaćanjem povijesnog događanja, a politika kao instrument realizacije povijesnog nastavljanja dobiva na cijeni. Politički realizam čijem su razvoju kao stavu pridonijeli Machiavelli i Guicciardini, temeljio se na nastojanju da se povijest tretira kao problematično zbivanje. Oba ova autora opirala su se ideji koja je dotada prevladavala, da su čovjekov život i povijest sudbinski određeni. Machiavelli priznaje da je i on ranije bio sklon takvom shvaćanju, ali ističe da ipak »slobodna ljudska volja još nije zamrla« (99—103) i rješava da je »polovina naših djela u rukama sudbine, a druga, ili otprilike toliko, u rukama čovjeka« (100). Zato je za njega važno suprotstaviti se sudbini što Guicciardini nastavlja identifikacijom sudbine-sreće (fortuna) sa slučajem s kojim se treba uhvatiti u koštac, a vjera u pozitivni ishod može samo jačati upornost i olakšati borbu (*N. Abbagnano: Storia della filosofia*, 1966) Machiavelli je uočio kod čovjeka sklonost k vlastitom interesu, ali je pogrešno zaključio da je ljudska priroda nepromjenljiva (Proslov *Rasprave*), pa se stoga problem izbora na koji je naišao u svojem *Vladaru* (izbor između obnove republike ili tiranije) nije mogao samoopravdati. Machiavelli je također prvi naznačio da se unutar same ljudske djelatnosti nalaze granice i kriteriji za djelovanje, te je utvrdio značenje povezivanja vremena za povijest i njezino ciklusno odvijanje koje će biti glavna teza Vicove koncepcije povijesti.

Odmah se može istaći da se Petrićev stav prema povijesti uklapa u naznačenu osnovnu orijentaciju, s tom razlikom što više garantira problematički karakter povijesti i što njegovo kretanje u povijesnoj dimenziji mišljenja nema isti cilj — poslužiti politici, nego razjasniti pitanja: što je povijest; kakvim zahtjevima treba zadovoljiti znanost o takvoj povijesti. Tražeći odgovor na pitanje što je povijest, Petrić vodi dijaloge sa svojim poznanicima osobito u vezi s tezama grčkog historioografa Luciana i Pontana, latinskog historioografa. Odgovor nalazi u tome, da se povijest piše, crta, klesa i da je to memorija prošlih i naznaka budućih stvari (15), ali da je, uglavnom, memorija humanih stvari, privatnih ili javnih koje se iznose u javnost (22). Osim toga, povijest može služiti kao primjer kako se lakše može doći do sreće u sadašnjosti (33), no ipak, ne prihvaća Ciceronovu tezu o povijesti kao učiteljici života i u svojoj kritici, začudo, uopće nije napomenuo da je Machiavelli preuzeo spomenutu tezu. Nije spomenuo Machiavellija niti u drugoj prilici kada je upotrebio riječ sreća (fortuna). On je preuzeo Platonovu misao o sreći kojoj su upravljena sva ljudska stremljenja u smislu sjedinjenja s božanstvom (51), no po Petriću sjedinjenje zapravo znači troje: biti, biti dobro i biti vječno, ali to je ostvarljivo u zajednici koju sačinjavaju barem tri čovjeka. Bez mira koji čuvaju obilje i pravednost nije postojala niti će postojati nijedna vlada, nastavlja u tom kontekstu Petrić (51—52). Stoga dobrobit građana treba biti osnovna briga za sve institucije i dobro sredene zakone, što povijesti i pravu daje jednako visoki pijedestal (56), analogno Vicovoj misli. Dakle, ne politika, nego pravo i povijest su u prvenstvenoj svezi, ali Petrić ne precjenjuje tom prilikom pravo, jer kaže da zakoni moraju biti dobro postavljeni, no i prihvaćeni, kao i realizirani, jer u protivnom »lako se mogu narušiti« (52). Prema tome, pravo se temelji na povijesno-društveno-ekonomskim procesima. Pohvala koju je Marx uputio Machiavelliju što je sagledao ulogu i značenje interesa za ljude, u većoj bi se mjeri mogla odnositi na Petrića.

Da bi se razumjelo Petrićevo interpretiranje povijesti, važno je shvatiti njegovu filozofiju vremena koja zapravo znači afirmaciju primarnosti povjesnosti, a ne obratne teze, da se povijest temelji na vremenu. Vrijeme je mjera svega, pa ne valja što su činili i čine raniji i sadašnji povjesničari, tvrdi Petrić — Hebrejci i Kaldejci su bilježili vrijeme po kraljevima; Atenjani i Rimljani po svojim arhontima i konzulima, Tukidid po godišnjem dobu, što Petrić smatra dobrim; kršćani po Isusu, dok nekim modernim povjesničarima vrijeme izmiče (42). Posredstvom slikovite usporedbe Petrić sugerira svoje poimanje vremena: u mreži s kojom se lovi kako treba pisati povijest, pri samom dnu, zadnji ulov je vrijeme — to je okrugla životinja koja ide vrteći se i stalno srljajući kao da ne vidi. Petrićev sugovornik u Sedmom dijalogu izražava svoju bojazan da

bi ta životinja pobjegla da se nije uhvatila za njihovu udicu i dok se ne otkine oni svakako moraju napraviti njezinu »anatomiju«. Rezultat je bio dovođenje vremena u vezu s akcijom kojoj treba zabilježiti početak i kraj, unutar čega se onda razabire trajanje. U zadnjem, Desetom dijalogu, Petriću se nameće usporedba vremena s nekom vrstom prediva koju nebo ispušta kroz rep, kao pauk mrežu, ili svilena buba svilenu nit, te krećući se okolo stalno to za sobom vuče i uvlači (61). U dalekom vremenu antike nebo si je stavilo ogromno visoki ogrtač vremena koji prekrivajući ga, pokriva i sve stvari koje su u njemu. Izgleda da taj ogrtač obuhvaća aktere, akciju i sve. Nema stvari koja je iznad njega, ono obuhvaća i što je bilo i što će biti. Pomoću te figure Petrić je pokušao iznijeti rad povjesničara: odmah pri opisu početka akcije on nabaci ogrtač vremena tako da svaku stvar pokrije jedan njegov dio, tj. povezuje sve dijelove zbivanja (61), tako da točno navodi ono što je bilo prije, a što je uslijedilo kasnije (63). Petrić ne spominje sintezu sekcija vremena koju navodi Machiavelli, tj. povezivanje prošlosti i budućnosti (Disc. II, 30), karakterističnu svezu za egzistencijalni problem, jer njega ne zanima takva vrsta vremena: Petrić odlučno tvrdi, da u povijesti nije prvo vrijeme, nego akcija (63). Povijesno činjenje, odnosno akcija je temeljna za povijest, a vremenska postupnost problem je historiografa koji on rješava u smislu genetičkog principa, primjerenijeg razumijevanju povijesti kao problematičkog zbivanja o čemu će još bit riječi.

Misleći o povijesti u Trećem dijalogu Petrić je razumijeva kao moguće zbivanje i prema čemu ga vodi, na prvi pogled u te svrhe neprimjenljiva metoda — njegova neke vrste introspekcija, odnosno, niz fenomenoloških *epochèa*. — Petrić iznosi, da su njegovi sugovornici mislili kako bunca, kada je na njihovo pitanje — u što je toliko udubljen — odgovorio da u svojoj duši čita knjigu i da to uvijek radi, jer »sve što nađem vani u knjigama, također idem tražiti u knjizi svoje duše i mnoge u njoj nađem, neke ne, a neke nalazim drugačijima: tada prve tretiram kao istinite, druge kao neistinite, a treće između istinitog i lažnog, kao nesigurne i sumnjive« (13). Na slijedeće pitanje svojih sugovornika, u kojem je bila sadržana vrlo oštra primjedba, Petrić daje odgovor sa zanimljivim objašnjenjem razlike u načinu gledanja. Sugovornici su ga pitali, kako je to moguće, da sve knjige nisu iste, ako svi imaju u sebi tu knjigu, a Petrić kazuje da je ne mogu svi naći u sebi, i pri tome mogućnost evociranja knjige vezuje uz epohalni zakoret: neki ne gledaju u sebe, nego su stalno okrenuti prema izvanjskome, a neki koji i zagledaju u sebe, čine to površno ne ulazeći duboko ni *prvi* niti *drugi* puta (13). Petrić ovdje spominje razine *epochèa*, a to čini i kasnije: »okrećući u sebi nove misli« (35). Zatim, to potvrđuje i njegova napomena da je za otkrivanje određene vrste stvari dovoljan prvi zaokret, jer na poziv sugovornika u Sedmom dijalogu da

više uđu unutra, kaže da stanu. Radilo se o simboličkom lovu s mrežom, o čemu je već bilo riječi, pa taj karakterističan fenomenološki potez Petrić slikovito označava rječju, da »povuku konopac s ovom mrežom« (41). I druge slike sugeriraju Petrićev pojam fenomenoloških razina — ljuštiti jednu po jednu ljusku na lukovici (39); jedan po jedan ovoj skidati s figure koja kao da je omotana s tisuću ovoja (39). Dosizanje onog pravoga, čime je redukcija okončana, Petrić objašnjava pomoću svoje teze o svjetlu: »Uđimo sa svjetlima naše duše« i pomoću njih se u tami može tražiti bit povijesti (39). Ipak, on ne misli da se dosiže apodiktička istina. Prije svega, naći stvari u unutrašnjosti i vanjskosti moguće je uz uvjerenje da se takva stvar prihvaća (13). Zbog toga priroda svjetla o kojem on govori nije samo interiorističkog porijekla, a niti je »pisana rukom božjom« (12). To otkrivaju riječi koje je izgovorio Zeno: treba svjetlo, a »to svjetlo može doći sa tri mjesta: od suglasnosti vremena, akcije i poimanja svijeta« i u tome se nalazi najveća izvjesnost do koje se može doći i ona nije sveobuhvatna (39). Ona nije definitivna, jer kada se daje najbolja forma povijesti koju ona može imati, ona se može rasformirati kao forma od voska kojoj se hoće dati nova forma; »ako se nađe da je ta forma dobra, onda joj se može dati i duh, život i sve one radnje koje će joj se postepeno pridati« (32). Zbog fragilnosti ljudskih stvari uopće »izvlači se istina« konfrontiranjem činjenica, vremena i osoba« (32). Od introspektivne metode Petrić na taj način prelazi na historiografsku koja ne može imati za cilj konstrukciju univerzalnog pravila, važećeg za nemoguće stvari. Petrić kaže, da su Platon i Aristotel napisali republiku koja se nikad nije i neće ostvariti, jer su htjeli dati pravilo za *nemoguće stvari* (32). Stoga se može reći, da je u tom pogledu Petrić znatno manje bio pod utjecajem Platona od Vica koji u svoju koncepciju povijesti, kao njezin sastavni dio, ugrađuje Platonovu idealnu državu, kao idealnu vječnu povijest koja postaje norma na temelju čega se može suditi vremenita povijest. Petrić se tako strogo mogao izraziti o Platonovoj i Aristotelovoj državi, jer nije bio zainteresiran za formiranje pravila za nemoguće, nego za *moguće stvari*. Na taj način ključna teza afirmacije povijesti kao problematičkog zbivanja može biti: *moguće stvari, tj. moguće akcije imaju svoje uvjete koji su kod svakog događaja drugačiji* (40).

2. PRETPOSTAVKE I PRINCIPI HISTORIOGRAFSKOG ISTRAŽIVANJA

Za ovaj problem važan je Petrićev opći odnos prema znanosti-ma što se iskazuje u njegovoj tezi »*origines scientiarum*« i u interpretiranju filozofije na način Mirandolina zalaganja za »*prisca theologia*«, kao »*pax philosophica*«. Petrić razmatra znanosti u nji-

hovoj povijesnoj genezi međusobne najuže povezanosti i tijesne isprepletenosti s alegorijsko-mitološkim tumačenjima u ranije doba, te s kabalističkim tezama kasnijeg vremena i tako nastoji održati kontinuitet počevši od Kaldejaca, no istovremeno takav stav je anticipacija Vicove misli o ulozi mitova u povijesti. Moglo bi se tvrditi da je Petrić u *Discussiones peripateticae* zastupao daleko više takav stav, koji je, uostalom, bio u renesansno doba omiljen, dok u *Deset dijaloga* on izostaje. Općenito bi se moglo reći, da i sinkretička uloga koju pripisuje filozofiji i njezin opće pomirbeni značaj koji je uzvisuje do »*philosophia perenne*« nije sadržavao metafizičku pretenziju da filozofija bude prezentirana kao utemeljitelj znanosti. Zbog toga njegova razmatranja posvećena historiografiji nisu pod utjecajem, točnije rečeno, u njima uopće nije prisutna njegova pansihistička ontologija i kozmologija, ni koncepcija spoznaje iz *panarchije*, osim teze o svjetlosti, koju je zapravo preuzeo od sv. Bonaventure i time postao karikom između Srednjeg i Novog vijeka.

Kada u prvom dijalogu Petrić kaže da nikada nije znao što je i u kojem je slučaju nešto povijest (1), onda je on spočitnuo svojim prethodnicima da nisu interpretirali povijest na adekvatan način, odnosno, da nisu upotrebljavali valjane historiografske kriterije. Prema njegovom shvaćanju povijesti, proizlazi da se znanost koja ima zadatak da je opiše, ne može podudarati s determinističkom interpretacijom povijesti, jednom od najstarijih, a moglo bi se reći i najizdržljivijih, bilo da se radi, kako kaže E. Nagel, o dopuni teodiceje, o kozmičkom organicizmu u duhu romantičkih filozofija, ili o nekoj modernijoj znanstvenoj teoriji civilizacije impersonalnih čimbenika, kao što su geografija, rasa ili ekonomska organizacija, koje podjednako dokazuju neku vrstu povijesne neizbježnosti i impotenciju slobodne ljudske akcije. (str. 291). Petrićev pojam univerzalne povijesti samo se periferno dodiruje s pojmom kozmičke povijesti; nikakve sličnosti nema s teodicejom, a najčešće se približava tzv. pluralističkom pojmu povijesti, kojemu ne odgovara tretiranje procesa kao pravolinijskog nezadrživog progressa, ni kao teleološke determiniranosti ili kao igre slučaja, a niti kao strogog kauzalnog mehanicizma, nego najviše kao cikličkog procesa. Govoreći o Aristotelu i Plinijevom pisanju povijesti, Petrić spominje tretiranje »stvari cijeloga svijeta« kao »univerzalnu povijest cijele prirode« (9), tj. ne radi se samo o povijesti ljudi (14), nego životinja i biljaka (19), koja, po njemu, može biti specificirana kao sveopća povijest čitavoga svijeta. Međutim, on kaže da se može univerzalna povijest shvatiti i kao povijest jednog carstva, ili cjelokupnog života jednog čovjeka, no, koliko je on vjerovao u doseg takve općenitosti najbolje pokazuje skeptička primjedba na upotrebljivost općih povijesti (32) i nevjerica koju je pokazao u mogućnost univerzalne povijesti samo jednog carstva, jer je, po njegovu sudu, nemoguće obuhvatiti sve akcije u njemu i nemoguće je uopće naći pravilo

koje bi takvu sveobuhvatnost omogućilo (32). U prilog ideje povijesti koja bi bila u službi teodiceje mogu se naći samo dvije kratke napomene: povijest može biti i o nadnaravnome (o čudima i slično, str. 14) te i o svetim stvarima (29), ali i tu kratku ekskurziju obesmišljava izričita tvrdnja da povijest nije djelo ni prirode, niti boga, nego ljudi (57). Upravo s poviješću kao ljudskim djelom on se jedino i bavi. U šestom dijalogu koji je vodio s tada poznatim mletačkim političarem Nicolom Zenom, Petrić posebno ističe Zenovu sumnju u mogućnost opće povijesti, jer je teško o jednom jedinom narodu pisati pravu povijest. U istom dijalogu navodi, da je Zeno pribilježio 1600 sasvim različitih nacionalnih povijesti (32). Sve to pokazuje, da je Petrić sklon pluralističkom pojmu povijesti koju je tezu postavio već u Drugom dijalogu tvrdnjom da on »vidi beskonačne vrste povijesti i među njima opet beskonačno različite načine« (8) kojima se može neprestano dodavati nove (9) i što pojam povijesti »umnogostručuje« (11). Pluralistički pojam povijesti ima svoje začetnike u Tukididu i Polibiju, premda ih Petrić ne spominje, a glavna uporišta koja je postavila baš renesansa, bit će »opće priznata i razvijena u modernoj historiografiji« i ona se mogu ova-ko klasificirati:

a) povijesni alteritet koji iziskuje da se prošlost tretira kao prošlost, a ne da je se identificira sa sadašnjosti kao što se to obilato činilo u Srednjem vijeku;

b) povijesna spoznaja je individualizirajuća, tj. istraživanje treba biti upravljeno tom intencijom da se diferencira jedna povijesna činjenica od druge po njezinoj važnosti i posebnom značenju;

c) princip selekcije koji iz prethodnog proizlazi onemogućuje svođenje na jedan interpretativan princip;

d) priroda eksplanacije ne može biti kauzalna, nego kondicionalna, a time je eliminiran kontrast između eksplanacije i razumijevanja koji je održavao razdvajanje prirodnih i tzv. duhovnih značnosti (*N. Abbagnano, Dizionario . . .*, str. 828).

Humanističko-renesansna povijesna misao naročito je pridonijela prvim dvama, tada već sasvim jasno izraženim uporištima. Petrić je bio eksplicitan u prvome, dok se nešto manje gorljivo zalagao za drugi stav, a naročito je mnogo podataka koji idu u prilog trećeg i četvrtog stava. Petrić ni na jednom mjestu ne koristi interpretaciju pravolinijskog nezadrživog progressa povijesti, a teleološke teze su mu zanimljive, jer apostrofira usvajanje zajedničkih svrha, premda ih shvaća suviše petrificirano i metafizički. Tri osnovne ljudske želje, o kojima on govori (biti, biti dobro, biti uvijek), mogu se dokučiti filozofskom kontemplacijom ljudske prirode i spoznajom pojedinosti. Oboje se može postići na tri načina, misli on: umujući s mnogima, bogaćenjem iskustva obilaženjem mnogih zemalja i učenjem o pojedinostima ljudskih akcija u povijesti. To su putevi koji mogu pokazati što može biti od koristi jednom gradu,

tj. što može usrećiti građane, a svrha historiografa mora biti upravo to da takvu pouku izvede i pokaže. Zajedničko umovanje s mnogima o zajedničkoj sreći podsjeća na kasniju Vicovu ideju dobra koja kao izraz zajedničkog osjećanja za pravedno jeste kriterij po kojem se treba ravnati, pa je čak i sama granica filozofske refleksije. Međutim, Petrić daje prednost historiografovoj procjeni i zato kao važan zahtjev za dobro pisanje povijesti iznosi: pisac mora pokazati da je djelovanje vođeno svrhom koja zapravo treba figurirati kao »neka norma koja bi zaustavila nestabilnost i nered stvari« (33). Da bi razvio tu misao potpunije, Petrić se ne oslanja sasvim na kauzalistički determinizam, ni indeterminizam, osim u tri navrata i to u drugačijem značenju: u povijesnom događaju se nalazi i predikcija budućnosti (14); iz uzroka rađa se posljedica (8), povijest je igra slučaja i sudbine (1). Dok je indeterministički stav iskrsnuo samo na tom jednom mjestu, bez nekog obrazloženja, o uzročnoj predikaciji Petrić daje svoje objašnjenje: prva povijest koja je bila pisana nije bila o prošlosti nego o budućnosti, tj. u smislu predikacije na bazi proračunavanja — u Egiptu su na kamenu usred Nila označavali vodostaj koji je istovremeno odgovarao određenom nivou žitnog prinosa, te se na temelju vodostaja moglo predviđati dobru ili lošu žetvenu godinu (15). Očito se radilo o Petrićevom pokušaju da opiše znanstveno predviđanje kao vjerojatno određivanje. Svaka njegova upotreba pojmova uzroka i posljedica obilježena je takvim shvaćanjem: on ne govori o uzročnom zakonu, ni o determinističkoj teoriji, nego o koneksiji uzroka i posljedice u njezinoj najblažoj, empirističkoj formi — povjesničar samo nabroja posljedice, a ne iznosi uzroke (8). Ono što daje osnovni karakter njegovom pristupu povijesti jeste ideja o cikličkom procesu. Doduše, ideja o razdobljima uzdizanja i padova u povijesti je grčko-rimskog porijekla — Platon je navodi, a rimski filozof Varrone u smislu regresa. Poznato je da je u pozitivnom pravcu okrenuo taj porijekal G. B. Vico. Pri kraju svojeg života i Machiavelli je u *Firentinskoj povijesti* povijest prikazao kao razdoblje padova i uzdizanja, jer države iz reda upadaju u nered, pa se onda opet od nereda vraćaju redu, a priroda ne dopušta da se taj proces zaustavi. Kada države dopru do savršenstva, a to je stadij sreće kada vlada mir, tada to rađa dokolicu, ovaj nered, ovu propast i tako počinje obratni proces (Proslov V knjizi, *Vladar*, str. 137). Vicova koncepcija povijesti također je interpretacija problematičke povijesti, ali ono što je predmet njegovog ispitivanja nije sama vremenita povijest ljudi, niti »idealna vječna povijest« koja je najbolje zahvaćena, po njegovom mišljenju u Platonovoj državi, nego *odnos* prema toj idealnoj povijesti koja se u stvari pojavljuje kao idealni bitak-trebanja vremenite povijesti po kojoj se ona nekad uspijeva ravnati, a nekada ne. Napredak i povratak nisu nužni, iako Vico spominje i božansku providnost koja je prisutna u čovjeku, ali koja uvijek ostaje transcender

tna ljudskoj povijesti, pa zato nacijama, kad se nađu pred problemom propasti ili očuvanja, ništa ne garantira uspjeh. Vicova interpretacija ciklusa se zato može definirati, kako kaže Abbagnano, kao »građanska i razumska teologija božanske providnosti« (*Storia...*, str. 316).

Petrić navodi egipatsku legendu o procesualnosti u svijetu koja se odvija u dva pozitivna i dva negativna ciklusa — to su dvije propasti i dvije obnove u povijesti (16) koje potječu od nebeskog utjecaja svjetla. Svijet se dijelom kreće sam od sebe, a dijelom po bogu (17). Prvi ciklus ide od Istoka na Zapad, a suprotnim pravcem ga usmjerava bog — pravcem obnove života i besmrtnosti. U prvom ciklusu sve što postoji sve više se pomlađuje, dok ne nastane ništa. Propast uzrokuju ratovi, poplave, vatre, zemljotresi i bolesti. Tada nastali kaos tisuću godina miruje. Treći samostalni ciklus počeo je u doba starog egipatskog pripovjedača te legende i materija će, po njegovim riječima, na njegovom kraju nestati. U četvrtom, nužnom, božanskom ciklusu, bog će stvoriti novu materiju i početak će novi beskonačni ciklusi (18). Zaključak je Petrićev, da takva priča koristi, jer govori o »prošlim i budućim stvarima« (18) i tada pristupa izlaganju vlastite koncepcije o razdobljima, te mimoišavši podjednako metafiziku i teologiju povijesti, temelji je na zadatku historiografa da stvari koje su činili ljudi u njihovoj prošlosti tretira tako da imaju svoj početak, rast, status, deklinaciju i kraj (33). Za ilustraciju tretmana početka uzima primjer nastanka gradova koji obično, kako on kaže, nastaju na takvom zemljištu koje omogućuje njegovom obradom pribavljanje »neophodnih stvari za život i očuvanje«, a to su ponajprije hrana i odjeća, a očuvanje se odnosi na samog sebe i na vlastite stvari. Tamo gdje toga nema ili je nestalo, odlazi se na tuđa područja vršeći nasilje. Ako se gradovi osnivaju na neprikladnom zemljištu, to se dešava zbog neopreznosti ili zbog nužde, a ostaje se u njima također iz tih razloga. Prema tome, Petrić kao razloge nastanka gradova navodi ekonomske potrebe i interese, te ističe važnost vlastitih interesa. Vidljivo je, koliko je Petrić u tome bio radikalniji od Machiavellija, jer je pridao temeljno značenje interesima čovjeka i posebno ekonomskim potrebama. Prema Petriću drugu razvojnu fazu sačinjava rast onog što je nastalo u početku razvoja, tj. posjed neophodnih stvari prelazi u udobnost. Grad je sposoban da se brani od tuđeg napada i da živi u unutrašnjem miru (34). Treći stadij je kulminacija ili status u kojem se održava vladavina i proširuje dominacija silom ili prevarom. Zbog nasilja prirodnih elemenata, kao što su kuga, glad, poplave, potresi ili zbog tuđeg nasilja, dolazi do pada, onako isto kao što se došlo do prevlasti (34). Svi povjesničari su šutili o dva najvažnija razloga kraja gradova, kaže Petrić — o oskudici namirnica i o velikim porezima, a slabo su se sjećali preostala dva važna razloga: vojne moći i načina vladavine (35). Za razliku u odnosu na Machi-

avellija, on misli, da je važan kvantitet vojske za održanje, pa zato smatra, ako je vojska plaćena da je onda ima više (usporediti sa *Vladar*, 54—57, 62). Isto tako je, po njegovu sudu značajno pomoću koje vlade je grad nastao, rastao i došao u krizu. Za razliku, kako sam kaže, od Platona i Aristotela, smatra da vladavina u gradu treba da bude u rukama jednoga ili sviju, a moguće je da bude i u rukama manje ili veće grupe, odnosno, polovice građana (36), što ukazuje na to, kako on smatra, da su pet osnovnih načina vladanja što u međusobnoj kombinaciji daju dvadeset i šest modusa. Jednu kombinaciju ilustrira primjerom Venecije. Očito da se njegovo mišljenje znatno razlikovalo i od Machiavellijevog, koji se posebno zalagao za vladavinu vladara. Značajno je i to što eventualnu ulogu sudbine u ciklusnim mijenama spominje samo usput, dočim je Machiavelli tvrdio, kao što je već rečeno, drugačije. Petrićev pojam povijesnih tokova garantira lakšu afirmaciju alteriteta povijesti, a omogućuje donekle i upotrebu principa individualizacije.

Već u prvom dijalogu Petrić se slaže s time da je povijest jedna vrsta teatra u kojem se mogu vidjeti »ljudske stvari« i da ona može utjecati na svaki studij i koristiti u svim »ljudskim prilikama« (2), ali, iako se dâ dovesti u vezu s nekom određenom sadašnjošću, ona je ipak nešto drugo. Osobito se nameće problem razlike između prošlosti i sadašnjosti: što je prošlost udaljenija, nastaje pitanje vjerodostojnosti dokumenata, što je očito kod anala ponajviše ili pak zbog stava koji imaju pojedini historiografi prema vlastitom narodu (primjer Skita koji su se zanjeli veličinom vlastitog imperija, str. 31), a naročito zbog tendencije da se »redukcijom na vlastito vrijeme može drugima imputirati ono što je istinito ili lažno« (32). Petrić prihvaća da se zapravo ne može služiti prošlom, povijesti. Ona se može uspoređivati s nekom sadašnjošću: može se i danas postupiti jednako, ako su »jednaki uzroci i jednaki učinci nekih akcija kao nekada« (53). Lako je postupiti onda, kada su suvremene stvari suprotne onima u prošlosti. Međutim, ono što je drugačije može biti beskrajno različito, dapače, treba sumnjati da li se uopće mogu desiti danas i u prošlosti jednake stvari. Razliku između sadašnjosti i prošlosti potkrijepljuje u tom dijalogu na ovaj način: nije ranije bila nijedna takva republika kao današnja (54).

Da je Petrić posjedovao izvjesno razumijevanje za princip *upodjednčavanja* (individualizacije) u povijesti, vidi se u tvrdnji da historiograf treba o važnim stvarima pisati, a tek uzgredno »o onome što ima malu vrijednost« (4), te da treba marljivo opisati karakterne i temperamentske crte ličnosti (48), ali ne da bi povijest bila rezultat prikaza djelovanja velikih ličnosti, nego da bi pridonijelo distingviranju događaja. Težnja za znanstvenom *objektivnošću* ide također u prilog tom principu i on ne ostaje samo na pukoj deklaraciji, kada — kao u Prvom dijalogu kaže da ne valja jedne hvaliti a druge kuditi, da treba izbjegavati poetičko opisivanje (4). Petrić

tvrdi da je povjesničar iz puka neobjektivan, jer prenosi obične priče sa trga koje sadrže slabe obavijesti, ali se slabo može vjerovati i povjesničaru koji pripada vladi (32).

Princip individuacije se, u stvari, kompletira principom *selekcije* i njega on povezuje uz ključnu kategoriju *izbor* (elettione). Govoreći o opisu uspjeha akcije Petrić upozorava da on ovisi od snage, znanja i zalaganja svih aktera. Znanje se sastoji naročito u opreznosti postupaka u ljudskim poslovima (41), a *opreznost je rezultat izbora kroz zajedničko savjetovanje u razgovoru*, kako kaže u Sedmom dijalogu (39, 47). Historiografu stavlja posebno u dužnost u Osmom dijalogu da detaljno opiše one razloge koji su predmet izbora, jer oni sačinjavaju naš život u kojem djelujemo, a to su ne samo prirodni razlozi, nego i oni koji su nastali odgojem, studijem i vježbama, obrazujući habitus običaja naše duše (48). Izbor (elettione) prikazuje kao unutrašnji razlog koji ima udjela u akciji (47), pa historiograf stoga treba posvetiti posebnu pažnju baš izboru. Treba napomenuti, da se bez termina izbor ni u modernoj historiografiji nije probilo do posljednja dva značajna ranije spomenuta zahtjeva za tu disciplinu: selektivni karakter povijesne spoznaje i adekvatni model historiografske eksplanacije.

Petrić je bio na tragu prvog zahtjeva, jer u Prvom dijalogu prihvaća da se u povijesnoj naraciji »treba neke stvari prešutjeti« (3), ali ne važne (59), »neke iznijeti ovlaš« (3), no ne valja iznositi suviše sitne detalje (59), a neke treba »dokazati« (3). Raspravljajući u Petom dijalogu o istinitosti povijesti, Petrić smatra da nije toliko ni važna istinitost povijesti (27), a sama različitost u iznošenju pojedinih povjesničara, kao npr. u Livija i Sallustija u vezi s porijeklom Rima (26), ne proizlazi iz toga što je netko od njih namjeravao dati lažnu obavijest. Petrić uopće ne vjeruje da je bilo koji povjesničar htio reći laž (25), nego je očito da se radi o drugačijem principu selekcije. Da tako on misli, vidljivo je i onda kada spominje korisnost proizvoljnog izmišljanja, legendi i priča u povijesnoj naraciji (27). Proizvoljnost (arbitrarnost) i u vezi s time odlučivanje spominje i u Desetom dijalogu (62), što svakako upućuje na to da se Petrić nije slučajno služio selektivnim pojmom povijesne spoznaje, nego da se ona logički nadovezuje na prethodno navedene njegove stavove i konkluzivno nalazi svoje mjesto u onome što je najvažnije za historiografsku metodologiju, a to je problem eksplanacije.

U povijesnoj eksplikaciji služilo se naročito ranije kauzalnom, a u novije doba kondicionalnom eksplanacijom. U Aristotela nalazimo primjenu kauzalne eksplanacije pomoću principa deducibilnosti, koji upotrebljava Hegel i Mill, a svoju izgrađenost dobiva u Hempelovom deduktivno-nomološkom modelu. Kauzalnu eksplanaciju kroz princip uniformnosti razvija Hume i d'Alambert, nastaljavaju Comte, Bridgman i najnovije obličje dobiva u R. B. Braithwaitea (Abbagnano, *Dizionario* . . . , str. 810). Kondicionalni model

eksplanacije ima svoje začetke kod Kanta, razvija se preko M. Webera i Poppera, da bi svoj potpuni teorijski oblik dobio kod Draya (ib. 811). Kondicionalna eksplanacija ne samo da je primjerenija povijesnom predmetu, nego je pogodnija i za ostale znanosti, dajući njihovu dihotomnu podjelu. Ako se pitamo, na kojoj je poziciji Petrić, onda treba istaći da on odmah u početku svojih dijaloga napominje, kako neke povijesne činjenice treba dokazati i dok se ne pokaže način kako one jesu, nije važno da li je doista takva stvar postojala ili nije, pa makar mnogi iskazivali da su bili prisutni zbivanju iznijevši čak i dosta dobre razloge (30). U šestom dijalogu upozorava na ulogu poimanja (cognitione, str. 32), na temelju čega povjesničar treba pokazati *moгуćnost* da se neka stvar dogodila (40). Ako treba opisati akciju aktera, onda treba pokazati koji su moguću vanjski uzroci, da li je to neka činjenica, sila ili sreća; zatim treba prijeći na unutrašnje uzroke — da li je to sama priroda aktera, afekti ili rezultat izbora (47). Veliko za povijest, kako se kaže u zadnjem dijalogu, tj. važni uvjet za naraciju sačinjava slijeđenje stvari koje su se među ljudima zbile koje treba iznijeti tako da ih drugi razumiju. Razumijevanje je moguće, objašnjava Petrić, (str. 62), na temelju distinkcije, a da bi se ona postigla, treba poredak u opisu akcije. On stavlja piscu da bira, da li će ispričati akciju povezano ili isprekidano, što zavisi od samog predmeta (62). Ipak mu se čini da je bolje akciju ispričati u cjelosti, da bi se izbjegla konfuzija. Akter je pokrenut nekim uzrokom pa zbog veće jasnoće od njega treba početi naracija (61). Vanjski uvjeti sačinjavaju glavni razlog kojem su potčinjeni manji i glavni akter (40). Uz ove vanjske, postoje i unutarnji uvjeti: mogućnost, prilike i uspješnost akcije — potanko bavljenje sa svim prilikama omogućuje razabiranje svrhe i razjašnjenje njezine uspješne realizacije (41), pa svrha koja ravna akcijom povezuje vanjske i unutarnje razloge (40). Stoga, od opće poznatih uzroka, kako kaže Petrić, finalni je posebno važan za povijesnu naraciju (41), jer sadrži svrhu s kojom je akcija izvršena (41). Ostavljajući po strani sinonimno upotrebljavanje izraza uzrok, razlog, svrha, prethodno zajedno s ranijim upozorenjima, pokazuje, da je Petrić kombinirao razne tipove kondicionalnog objašnjenja, zavisno, kako bi rekao M. Bunge, od upotrebljene vrste determinacije, odnosno, zakona koji joj je u osnovi — naravno, zakona — kako bi ga opet nazvao M. Bunge. Govoreći o naracijskom kontinuitetu Petrić je naklonjen *genetičkom tipu* kondicionalne ekplanacije koji povezuje uz *implikativno-kauzalni* kada razmatra vanjske uvjete, dajući mu sasvim aproksimativan karakter. Kako su zbivanja akciona, on ih češće tretira kao interakcije i borbe (recipročno povezivanje vanjskih i unutarnjih razloga, ili kao u slučaju rasta i pada gradova skupove ekonomskih, vojnopolitičkih i poresko-fiskalnih uvjeta) kombinirajući na taj način *funkcionalnu međuzavisnost* i kvalitativnu autodeterminaciju, odnosno, opet po Bungeu, *dijalek-*

tički zakon, a *dispozicijska determinacija* je najodsudnija, jer razjašnjava cilj akcije.

Očito, da Petrić koristi sve druge tipove kondicionalnog objašnjenja, naročito *dispozicijsko*, a najmanje *implikativno*, odnosno, tzv. *kauzalno*, što i danas ostaje instruktivnim gledištem za *eksplikaciju* u historiografiji.

Prema tome, Petrićeva je poruka koja dopire sve do naših dana: primjereno razumijevanje u povijesnoj naraciji je problematičko razumijevanje povijesnih zbivanja, a *eksplikativni* principi u historiografiji proizlaze iz različitih tipova kondicionalnog modela objašnjenja.

LITERATURA

1. F. Petrić, *Della historia diece dialoghi*, Venezia, 1560.
2. N. Machiavelli, *Vladar*, Zagreb, 1952.; Pogovor od I. Frangeša.
3. Navodi iz Machiavellijevih ostalih rasprava prema Pogovoru navedenom gore.
4. M. Muccillo, *La storia della filosofia presocratica nelle »Discussiones peripateticæ« di Francesco Patrizio da Cherso*, *La cultura*, 1—2/1975/XII.
5. N. Abbagnano, *Storia della filosofia*, II Torino, 1966.²
6. E. Nagel, *Determinism in History, Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 20/1960, br. 3.
7. N. Abbagnano, *Dizionario di filosofia*, Torino, 1968.
8. M. Bunge, *Causality*, 1963.², talijanska verzija: *La Causalità*, Torino, 1970.

Riassunto

FRANE PETRIĆ DEI PRINCIPI DELLE RICERCHE STORIOGRAFICHE DALLA PROSPETTIVA DELLA STORIA problematica

Nella metodologia storiografica contemporanea si esamina l'uso implicito delle categorie nella valutazione e nella spiegazione storica e il modo dell'argomentazione che conduce alle conclusioni storiche. Risultato di tale inchiesta è che la narrazione storica si fonda sul carattere problematico della storia — e qui sta la differenza tra l'approccio moderno alla storiografia e la filosofia speculativa della storia da cui trapela il fatto che i principi esplicativi della metodologia storiografica moderna hanno la propria origine nello storicismo rinascimentale.

L'opera di Franjo Petrić *Della historia diece dialoghi* (1560) è un tipico rampolo dello storicismo umanistico-rinascimentale, con

qualche lieve reminiscenza dei predecessori diretti di Machiavelli e Guicciardini, con accenni interessanti alla nuova interpretazione ciclica di G. B. Vico e con l'anticipazione di alcuni principi moderni della ricerca storiografica.

Dato che l'interesse di Petrić per la storia non era saturo di aspirazioni politiche — come lo era in Machiavelli e Guicciardini — egli arrivò all'individuazione di altre connessioni, anticipando il nesso Vichiano tra storia e diritto. Fondandolo sui rapporti storico-economico-sociali, Petrić ha meritato più di Machiavelli l'encomio di Marx, per aver rilevato l'importanza dell'interesse economico. Egli era più moderno di Machiavelli e di Guicciardini specialmente per aver trascurato più decisamente, l'interpretazione fatalistica o deterministica della storia (rispetto a Machiavelli si possono scorgere ancora alcune differenze minori, come per esempio l'opinione sulla funzione della quantità dell'esercito, sul modo di governare ecc.).

L'importanza dell'atteggiamento di Petrić nei confronti della storia e il modo della sua ricerca si esprime in due elementi-chiave:

1. *La storia come problematicità*

2. *I presupposti e i principi della ricerca storiografica.*

Petrić intendeva la storia come un accadere *problematico*, avendo egli trattato il suo decorso temporale (la continuità «sotto il manto del tempo» nel decimo Dialogo) in primo luogo come azione, il che relativò le sue componenti e presentò l'idea del possibile e non del necessario quale latore categoriale fondamentale. Petrić arrivò ad una tale categoria interpretativa stranamente mediante l'impiego del metodo introspettivo (una specie di epohè fenomenologica) facendo uso della sua tesi del *lumen*. Nel terzo Dialogo, *lumen* è l'indicatore dell'essenza della storia, ma esso non comporta l'universalità della storia, nemmeno offre una certezza apodittica dell'esame, dato che lo storico può descrivere soltanto le azioni possibili che hanno le proprie condizioni, che sono differenti in ogni avvenimento,

I presupposti ed i principi della ricerca storiografica di Petrić li troviamo segnalati già nel primo Dialogo, allorchè egli non basa i criteri storiografici valenti su alcuna interpretazione deterministica della storia, ne sulla teodicea, ne sull'organicismo cosmico, fatta eccezione per due brevi annotazioni (sul soprannaturale e sui misteri), il che poi egli sconfessò immediatamente con l'asserzione che la storia non è opera né della natura, né di Dio, ma degli uomini, riparando così tanto dal causalismo storico, quanto dall'indeterminismo. Tramite la tesi della storia ciclica, Petrić andò alla ricerca della concezione pluralistica della storia già nel secondo Dialogo mettendo in rilievo la molteplicità della storia. Tale concezione ebbe i suoi fautori, a dire il vero, già in Tucidide e Polibio, ma Petrić non ne accenna il questo senso. Il Rinascimento pose infatti due perni cardinali di tale concezione:

1. il riconoscimento dell'alterità tra l'esperienza storica e la realtà storica, tra il presente e il passato;

2. la conoscenza storica è individuante perchè individuanti sono gli strumenti di cui si avvale (N. Abbagnano, *Dizionario di filosofia*, 1968, str. 826).

Petrić insistè molto sul primo principio dubitando della possibilità che gli stessi avvenimenti possano accadere nel passato e nel presente (primo Dialogo). Meno fu attirato dal secondo principio, mettendo in rilievo però in maniera sufficiente la necessità di selezionare l'importante dal meno importante e il bisogno di oggettività quale strumenti ineluttabili per la distinzione dei fatti storici.

La tesi ciclica dell'inizio, la crescita, lo stato, il declino e la fine (secondo Dialogo) fu differente dall'offerta Vichiana di una storia temporale di fronte ad una storia eterna ideale ed è perciò essa anticipativa sia pure anche rispetto ai rimanenti due forti perni della storiografia moderna:

3. la conoscenza storica è selettiva

4. la conoscenza storica è diretta non alla spiegazione causale ma alla spiegazione condizionale (op. cit., 826—829)

Nel settimo e ottavo Dialogo, Petrić mette in rilievo l'importanza della scelta (elettione) come elemento costitutivo dell'azione di cui lo storiografo deve necessariamente tener conto, e perciò non stupisce il fatto che l'esigenza del principio della selezione traspare attraverso tutti i dialoghi.

Il modello condizionale della spiegazione, quello cioè che contrassegna in maniera più adeguata la storiografia moderna, presenta un'aspirazione perenne di Petrić. A differenza della spiegazione causale di Aristotele e in seguito di quella nomologico-deduttiva, Petrić mette in connessione la dimostrazione e la comprensione. Trascurando in pieno la generalizzazione della legge causale necessaria, quale teoria deterministica, sia pure quale regola universale della storia, egli la riduce alla connessione causa-effetto di avvenimenti singoli, mentre cerca di rintracciare per gli altri avvenimenti altri tipi della spiegazione condizionale, dipendenti, come avrebbe a dire M. Bunge, dalla specie della spiegazione usata, cioè, dalla legge che gli sta alla base, legge, ovviamente, intesa, ancora una volta, nel senso dell'interpretazione di Bunge. Secondo questa, la connessione causale pone alla narrazione storica il bisogno di determinare l'inizio alla continuità (Dialogo decimo), mentre mediante la spiegazione si definiscono le conseguenze delle condizioni esterne, quale motivo primario (terzo Dialogo), il che rivela immediatamente il nesso tra il tipo genetico della spiegazione condizionale e quello causale-implicativo, che esso stesso ha già un carattere approssimativo. Essendo per lui la storia anzitutto azione egli dà la preferenza ai fatti cumulativi nel senso di un'interazione e di lotta, cioè, com'ebbe a dire, nel senso di una connessione reciproca dei motivi esterni ed interni (Dialogo terzo), oppure, come nell'esempio delle città, nel senso della loro crescita e del loro declino dovuto ad un complesso di fattori economici, politico-militari e fiscali. Ha trattato a parte poi i cosiddetti motivi finali (Dialogo decimo, pag. 41). In tal modo egli fece uso combinato di altri tipi della spiegazione condizionale, anzitutto dell'interdipendenza funzionale e dell'interdeterminazione funzionale, cioè, nei termini di

Bunge, della legge dialettica e quindi della determinazione disposizionale.

Si può dire che Petrić fece uso di tutti i tipi della spiegazione condizionale, specialmente quello disposizionale, e meno di tutti di quello implicativo, cioè, il cosiddetto causale, il che presenta ancor oggi un punto di vista istruttivo agli effetti della spiegazione nella storiografia.

Per concludere, ecco il messaggio di Petrić che risuona anche nei nostri tempi: il dominio adeguato della comprensione nella narrazione storica è la comprensione problematica dell' accadere storico, mentre i principi esplicativi della storiografia provengono da vari tipi del modello condizionale della spiegazione.